

Politiikkaa vai kielipolitiikkaa?

R i i t t a P y y k k ö

Kielipolitiikalla (языковaja politika) on Venäjällä ollut tapana viitata sekä eri kielten asemaan puuttumiseen että kielen itsensä ohjailuun. Viime aikoina molemmat puolet ovat olleet taas näkyvästi esillä venäläisissä tiedotusvälineissä. Keskustelu on kosketellut toisaalta venäjän kielen asemaa koskevaa lakia ja kieliohjelmaa, toisaalta kielen yleistä "pilaantumista" ja ilmiön yhteyttä kansan kulttuuritason laskuun. Yhtenä pontimena keskusteluun on ollut myös valmisteilla oleva ortografian uudistaminen. Kielen symbolinen merkitys on osin kovastikin korostunut: niin venäjän ja muiden kielten keskinäinen suhde ja sen yhteydet kansallisiin aatteisiin kuin kielenkäytön tason parantaminen nähdään osana kansallisen idean löytymistä.

Uusi kielilaki

Neuvostoaikana maassa vallitsi tietynlainen kielipyramidi: ylimpänä oli venäjän kieli, sen alapuolella 14 neuvostotasavaltojen kieltä, joilla oman tasavaltansa puitteissa oli melko lailla oikeuksia, sitten autonomisten tasavaltojen ja alueiden kielet, ja lopuksi iso joukko kieliä, joilla ei ollut mitään oikeuksia (kuten saksan kieli). Neuvostoliiton hajotessa tämä rakennelma romahti, kuitenkin niin että itse Venäjällä tilanne ei alkuun juurikaan muuttunut.

Kuten *Itogi*-lehti lokakuussa 2000 laajan artikkelikonaisuuden (Žukov 2000) ingressissä tiivistä: "Kun venäjä lakkasi olemasta imperiumin kieli, se omaksui entisissä neuvostotasavalloissa uusia tehtäviä: se voi olla kansallisen vähemmistön kieli, akateemisen oppineisuuden kieli, kaupungin kieli tai

potentiaalisten emigranttien kieli". Koosteen otsikko oli paljon puhuva: "Kuolleen valtakunnan elävä kieli". Yksi koosteen jutuista kertoi esimerkinomaisesti Kirgisian slaavilaisesta yliopistosta, ja myös johdantoartikkeli korosti venäjän merkitystä "neuvostoajan jälkeisenä latinana": yliopistokielenä ja entisen Neuvostoliiton osien välisenä talouselämän kielenä.

Venäjän federaatiota koskeva kielilaki (Zakon o jazykah narodov Rossijskoi Federatsii) vuodelta 1991 määrittelee venäjän valtiolliseksi kieleksi. Federaation kieliohjelma (Programma "Russki jazyk") tarkastelee kieltä kolmelta kannalta: virallisena valtiollisena kielenä, kansalliskielenä ja kansainvälisen kommunikaation välineenä. Se painottaa valtion roolia venäjän opetuksen organisoijana, mikä osaltaan merkitsee venäläisen kulttuurin ja tieteen tukemista. Keskeisenä on esillä myös venäjän kielen asema entisissä neuvostotasavalloissa.

Tuvalaisen kansanedustajan Kaadyr-ool Aleksejevitš Bitšeldein duumassa ajama uusi kielilaki (Zakon o russkom jazyke kak gosudarstvennom jazyke RF) herätti vielä vuoden 2000 lopulla *Ogonjok*-lehdessä huvittuneisuutta, ja laajan kielilakiin painottuneen henkilökuvan (Nikonov & Feklistov 2000) sävy oli varsin ivallinen. Lain henki rinnastettiin muihin puhdistuksiin. Bitšeldei itse perustelee toimiaan rakaudellaan venäjän kieltä kohtaan: "En voi seurata sivusta, miten se riutuu ja vääristyy, kun kukaan ei pidä siitä huolta".

Artikkelin mukaan kielilain takana on kommunisteja, agraaripuolueen ja Jedinstvон edustajia, jotka "eivät voi ohittaa luonnollista prosessia ryhtymättä sitä ohjaamaan ja säätelemään". Laki takaisi Venäjän federaation kansalaisille oikeuden käyttää venäjän kieltä, määritteli venäjän kielen käytön alueet, toi-

menpiteet joilla kielen puhtautta voidaan vaalia ja kansalaisten sivistystasoa kohottaa, sekä seuraamukset lain rikkomisesta. Lain noudattamista valvoisi Venäjän federaation hallituksen yhteydessä toimiva Venäjän kielen neuvosto (Sovet po russkomu jazыku). Presidentin päätöksessä neuvoston perustamisesta tammikuulta 2000 (ks. esim. Mir russkogo slova 1/2000) painotetaan venäjän kielen puhtauden säilyttämistä ja lisäämistä.

Kun artikkelin kirjoittaja Aleksandr Nikonov tiedustelee Bitšeldeiltä tämän syitä ryhtyä säätelemään kielen luonnollista elämää, vastaus on ehdoton: “En ymmärrä, miksi teidän mielestänne ei tarvitsisi säädellä? Kaikkea on säädeltävä!”. Kysymykseen, keneltä kieltä sitten varjellaan, lakiehdotuksen tekijä vastaa: “Meiltä”. Ongelmat löytyvät siis kielen käyttäjistä, kielenkäytön tyylillisen tason laskusta ja vierasperäisen sanaston leviämisestä.

Artikkelin kirjoittaja liittää kielen ohjailun sananvapauteen, mutta saa tiukan vastauksen: “Vapaus ei ole holtittomuutta!” Julkisen kielenkäytön tulisi Bitšeldein mukaan olla paitsi tiukan normatiivista, myös ylätyylistä. “Jos puhuttelette toista ihmistä ”Teidän korkeajalokuisuudeksenne”, ette iske häntä sen jälkeen nyrkillä otsaan.” Epäilyksiin, miten Venäjän kansan saa opetetuksi pois kiro sanojen käyttämisestä, löytyy myös vastaus: “On saatava olosuhteet sellaisiksi, ettei kukaan tarvitse kiro sanoja”. On siis kohotettava kansan yleistä sivistystasoa, mihin tehtävään tarttuu perustettava Venäjän kielen tukisäätiö (Fond po podderžke russkogo jazыka). Valtio tukee toimintaa budjettivaroin, sillä “onhan sen maksettava kielestään, joka on valtion kansallisuuspolitiikan olennainen osa”. Tukisäätiön johtoon astui sittemmin Ljdmila Putina, ja äidinkielen puolustamisesta onkin tullut presidentin puolison näkyvin julkinen rooli.

Lakia ja sen ajajaa esitellään myös *Itogi*-lehdessä heinäkuussa 2001 (Suhova 2001). Otsikko on monimielinen: ”Jazyk v zakone” – tai ainakin minulle se toi mieleen ilmauksen ”vory v zakone”. Toimittajan suhtautuminen kielen lailla säätelyn tarpeellisuuteen on epäilevä, mutta duuman jäsen Bitšeldei puolustaa jälleen lakialoitettaan, tosin ehkä hieman pehmeämmin kuin *Ogonjokissa*: “Lailla ei voi säädellä kielen

normeja. Lainsäädännön keinoin voi vain lujittaa niitä keinoja, joilla valtio tukee kieltään”.

Literaturnaja gazeta aloittaa vuoden 2000 lopulla artikkelin kieliläistä ironisella johdannolla. “Kun duuma on nyt saanut käsitellyksi moniarvoisuuden, demokratian puolustamisen Amerikassa, Venäjän vaakunan, lipun ja kansallislaulun, vuoroon on tullut kiireellinen kysymys venäjän kielen puolustamisesta.” (Moroz 2000)

Jutussa haastatellaan Venäjän tiedeakatemian Vinogradov-instituutin varajohtajaa professori Viktor Živovia. Živovin käsityksen mukaan venäjän kielen tila ei ole niin kriittinen kuin kielilakia ajavat antavat ymmärtää. Hän puolustaa kuitenkin kielenhuoltoa. Esimerkiksi kiro sanojen käytön kieltäminen tiedotusvälineissä vielä onnistuu, mutta entä kiro sanat kaunokirjallisessa tekstissä? Jo Puškin käytti sopimattomia sanoja, tosin kirjoittaen usein niistä vain ensimmäisen kirjaimen ja merkiten loput pistein (mikä olisi Živovin mielestä edelleen hyvä tapa). Toimivia kielenhuollon ja kielellisen kulttuurin parantamisen keinoja ovat kasvatus ja koulutus, ei lainsäädäntö. Esimerkkiä etsitään tälläkin kertaa Ranskasta, jonka kielilakia muutenkin selvästi ihaillaan (ks. esim. Golubev 2002; Ramenski 2002).

Artikkelissa korostetaan myös kyseessä olevan varsin luonnollinen muutos: yhä useampi puhuu nykyisin julkisuudessaakin spontaanisti eikä lue paperista neuvostoaikojen tapaan. Vierasperäisiä sanojakaan ei tulvi venäjään ensimmäistä kertaa. Kieli on “karheaa”, mutta voiko sitä muuttaa? Živovin mukaan lakia tarvitaan vain määrittelemään venäjän kielen asema valtiollisena kielenä.

Lakiehdotusta on käsitelty jo pitkään, ja käsitteilyä on hidastanut muun muassa epäily siitä, että venäjän roolin korostaminen herättäisi protesteja kansallisissa tasavalloissa. Myös kielentutkijat ovat olleet erimielisiä lain tarpeellisuudesta (ks. esim. Krugly stol 2001). Kielen sisäisen kehityksen ohjailuun ei voi yhteiskunnan säätämisen laeina puuttua, sen sijaan venäjän kielen statuksen tarkempaa määrittelyä monet ovat pitäneet hyvänä asiana. Jos lakiin kirjattaisiin kielenkäyttöön liittyviä määräyksiä, niiden noudattaminen edellyttäisi myös melkoista alueellista hallintokoneistoa. Kansalaisten ja virkamiesten kie-

“Venäjän kieli tarvitsee peeärrää ja promoušonia...” Sergei Jolkinin pilakuva Izvestija-lehdessä 7.2.2002

lenkäytössä kiellentutkijat näkevät kyllä paljonkin kohentamisen varaa.

Kieliohjelma

Venäjällä nostetaan usein Ranska kielenhuollon ja ohjailun esimerkkimaaksi. Ranska mainitaan usein myös esiteltäessä federaatiotason venäjän kielen ohjelmaa vuosille 2002-2005.

Russki jazyk-ohjelmaa valmisteleo opetusministeriö yhdessä talousministeriön kanssa, ja sen toteutus alkoi osittain jo vuonna 2000 (ks. esim. Arhangel'ski 2001b; Kantor 2001b). Ohjelma sisältää seminaareja, kongresseja ja kilpailuja, uusia kielenhuollollisia televisio- ja radio-ohjelmia, opetuselokuvien valmistamista jne. Toistaiseksi toimintaan federaation budjetissa osoitettu vuosittainen summa on ollut melko vaatimaton, noin 12 miljoonaa ruplaa. Vuosille 2002-2005 on alustavasti kaavailtu 80 miljoonan ruplan rahoitus. Ohjelman toteuttamista valvoo Venäjän federaation hallituksen Venäjän kielen neuvosto varapäiministeri Valentina Matvienkon johdolla.

Yksi ohjelman aihealueista on venäjän kielen asema Venäjän ulkopuolella, “lähiulkomaissa” ja “kau-

koukomaissa” (nimitykset *bližneje zarubežje* ja *dal-neje zarubežje* esiintyvät edelleen). Tätä osaa johtaa suomalaistenkin rusistien hyvin tuntema Puškin-instituutin rehtori, akateemikko Kostomarov. Mielenkiintoista on, että hänen varamiehenään on turvallisuusneuvoston varajohtaja Oleg Tšernov: kielen asema on siis myös turvallisuuspolitiikkaa. Keinona parantaa venäjän asemaa maan ulkopuolella nähdään mm. harjoittelujärjestelmän kehittäminen, mikä samalla lisäksi vaikuttamismahdollisuuksia, joiden puuttuminen nähdään uhkana maan turvallisuudelle. Kielilakia koskevassa keskustelussa (esim. Kruglyi stol 2001) on puututtu myös Venäjälle työhön tulevien ulkomaalaisten kielitaitovaatimuksiin.

Izvestijan tammikuussa 2001 ohjelmasta julkaisteman artikkelin (Kantor 2001b) asenne on varovaisen ironinen. Artikkelissa muun muassa kerrotaan ohjelman esittelijöiden siteeranneen ahkerasti marksismi-leninismien klassikoita ja toivotaan, ettei se merkitsisi venäjän aseman parantamista neuvostojalta tutuin menetelmin. Ne tekivät niin kielelle kuin sen puhujillekin lähinnä karhunpalveluksen. *Itogi* kertoo heinäkuussa 2001 (Suhova 2001) ohjelman sisällöstä mainiten myös Internet-projektin, on-line-

kielipalvelun toimittajille. Venäjän kielen neuvostoa on myös sanottu “kielipoliisiksi” ja epäilty uuden lain merkitsevän vain sensuurin vahvistamista (esim. Grebelnikov 2000).

Kesäkuun lopulla 2001 *Izvestija* otsikoi etusivulleen näytävästi: “Meidän kaikkemme. Hallitus julisti venäjän kielen päämääräksi ja välineeksi” (Arhangelski 2001b). Jutussa painotetaan jälleen kielen luonnetta “valtiollisen ideologian kasvualustana” ja viitataan ranskalaisten hyviin kokemuksiin. Siinä korostetaan kuitenkin, että hyviin tuloksiin päästään vain, jos ohjelmaa vetävät kielentutkijat, eivät poliittisesti korrekkit valtiollisten säätiöiden johtomiehet. Pohjimmiltaan tulos riippuu *Izvestijan* mukaan vain kahdesta asiasta: ihmisistä ja rahasta. Samassa yhteydessä esitellään myös oikeinkirjoitusuudistusta, tällä kertaa hyvin konkreettisen luettelon avulla. Kieliohjelma, laki ja oikeinkirjoitusuudistus kulkevat julkisuudessa kaiken aikaa rinnan.

Kysymykseen ohjelman ja uudistusten toteuttajista puuttui myös *Izvestija* joulukuussa 2001 (Arhangelski 2001a). Pontimena oli television kulttuurikanavalla esitetty ohjelma venäjän kielen ongelmista ja sen käyttönormien muuttumisesta. Kolumnisti Aleksandr Arhangelskin mukaan demokraattisesti orientoituneet journalistit katsovat, että kielikysymykset kuuluvat laajoille kansanjoukoille: “Alas aristokraattiset lingvistit!”. Lingvistit taas puolustavat asemiaan. Arhangelskin mukaan jokainen kieli on kuitenkin yhtä lailla poliittinen kuin ammatillinen kysymys. Poliittinen esimerkiksi puhuttaessa pienten kielten asemasta. Ammatillinen kielen itsensä normien tarkastelun kannalta. “Mitenkähän liberaalimme suhtautuisivat siihen, että toisimme talousuudistukset laajaan kansalaiskeskusteluun?” Suutari pysyköön lestissään.

Kielen käytön ohjailua

Monet kielenhuollollisesti painottuneet kannanotot lehdistössä keskittyvät virheellisten sanojen ja ilmausten luettelemiseen – siis siihen mikä on hyvin tuttua myös suomalaisten sanomalehtien lukijankirjeistä. Lienee yleisinhimillistä, että ihminen kokee oikeaksi kieleksi sen, mitä hänelle alakoulussa opetettiin,

ja kaikki myöhemmät muutokset sen oikean kielen pilaamiseksi. Tavallisinta kielen käyttäjien ärsyyntyminen on silloin, kun epäillään vieraita vaikutteita. Kielellisten käytöstapojen muuttuminen koetaan helposti rappioksi (ks. esim. Ramenski 2002, Reznik 2001).

Tällaiseen ongelmakohtien luettelemiseen käyttää MGU:n professori Nikolai Komljovkin suuren osan *Literaturnaja gazetassa* vuonna 1997 julkaistua artikkeliaan (Komljov 1997) otsikolla “Ymmärrämmekö, mitä kieltä puhumme?”. Hän tekee kuitenkin olennaisen eron: kieli itsessään ei kaipaa puolustamista, sen enempiä juridista kuin moraalista-kaan, kielen käyttö kaipaa. Komljovin mukaan venäjän kieltä käytetään yhä primitiivisemmin ja vulgäärimmin, ja tämä edellyttää myös valtiolta kielipoliittisia toimia. Myös Komljov mainitsee kuitenkin yhtenä keinona lain.

Komljovin mukaan kielipolitiikassa tulisi puuttua seuraaviin ongelmiin: muuttaa suhtautuminen murteisiin ja Venäjän ulkopuolella käytettäviin venäjän kielen muotoihin positiivisemmaksi, saada nimistöpolitiikka suosimaan omaperäisiä nimiä vierasperäisten “marketien” ja “shopien” asemesta ja pyrkiä säilyttämään tyylierot tiedotusvälineissä. Virallisissa yhteyksissä kielenkäytön tulisi olla moitteetonta ja ääntämisen kirjakielen normien mukaista, epävirallisissa toimittajien persoona saisi näkyä ja kuulua enemmän – myös murteen muodossa. Komljovin artikkeli perustelee toimia kielenkäytön kehittämiseksi venäjän kielen aatteellisella ja psykologisella merkityksellä: “Kun yhdistämme äidinkielen mahdin ja yhteiskunnalliset ihanteet, pääsemme todistamaan Venäjän ja sen vetovoiman todellista nousua ulkomaailmassa, mukaan lukien läheiset ja kaukaisemmat naapurimme.”

Poliitikkojen ja toimittajien kielenkäytön ongelmien luettelemiseen keskittyy myös Vladimir Stupišin *Literaturnaja gazetassa* (Stupišin 2000). “New sladostnyi stil?” (New suloinen tyyli) -otsikolla julkaistussa artikkelissaan hän moittii myös kirjailijoita ja ehdottaa, että lehteen perustettaisiin säännöllinen palsta pahimpien varoittavien esimerkkien esitlemiseksi, erityisesti sellaisten, jotka ovat kotoisin tunnnettujen kansalaisten suusta tai kynästä. Myös

virkamiehet tulisi panna koulunpenkille.

Elokuun 2001 lopulla *Izvestija* raportoikin Saratovin hankkeista panna virkamiehet opiskelemaan kunnollista venäjää (Oganezova 2000). Loppukesälä 2002 ilmestyi virkamiehille tarkoitettu oikean kielenkäytön käsikirja, joka antaa ohjeet noin 800 keskeisen yhteiskuntaan ja talouteen liittyvän sanan käytöstä. Kirja luovutettiin symbolisesti lukuvuoden alkaessa opiksi mm. kansanedustajille ja ministereille. Kirjan oli tilannut opetusministeri Filippov ja valmistanut Pietarin yliopiston filologian laitos. Osallisena oli myös Ljudmila Putina. (Sosnov 2002)

Äidinkieli ja kirjallisuus kouluissa

Äidinkielen aseman ja käytön tason pohdinta yhdistyy monissa lehtiartikkeleissa yleiseen koulukeskusteluun. Tutkimusten mukaan koululaisten äidinkielen taidot ovat huonontuneet, ja he käyttävät puheessaan ylen määrin niin vierasperäisiä sanoja kuin katukieltä ja slangia. He eivät selviydy sanelukirjoituksista, koska eivät hallitse edes keskeisimpiä oikeinkirjoitus- ja pillkutussääntöjä. Yleistä kielen köyhtymistä pidetään paljon olennaisempana asiana kuin oikeinkirjoituksen ongelmia (Sedova 2002): “Kieli pitäisi pelastaa, ei uudistaa sitä.” Myös runoilija Mihail Jasnov painottaa *Argumenty i fakty*-lehdessä, ettei valtion tulisi antaa tukeaan (ja varojaan) myytille reformeille, vaan julkaista enemmän lastenkirjallisuutta (Golubev 2002). Tiedotusvälineiden syyttäminen on yleistä. Muutenkin jälleen kerran vastaus kysymykseen *Kto vinovat?* löytyy helpommin kuin toiseen perivenäläiseen: *Tšto delat’?*

Yhtenä keinona äidinkielen taitojen parantamiseen *Argumenty i fakty* esitti helmikuussa 2001 (Rastjot pokolenije bezgramotnyh 2001) äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien roimia palkankorotuksia. Siten nuoret ja kyvykkäät saataisiin valitsemaan tällä hetkellä huonosti vetävä opettajan ammatti. Selvitysten mukaan kaupunkikouluissa on tällä hetkellä erittäin vähän nuoria ja taidoiltaan ajantasaisia opettajia. Äidinkielen asema on myös koulun opetusohjelmassa heikompi kuin neuvostoaikana.

Eteläuralilaisessa Miassin kaupungissa syntyneestä Za kulturu -liikkeestä kertoo *Izvestija* etusi-

vullaan toukokuussa 2001 (Šitikova 2001). Liikkeen ovat panneet alulle paikalliset opettajat, kirjastonhoitajat ja lääkärit, jotka ovat huolestuneet tiedotusvälineiden kielenkäytön tasosta: “22 prosenttia koululaisista kuulee kiroilua televisiosta, jostain on tehtävä!”

Izvestijan uutisen yhteydessä, pienessä kierto-haastattelussa, kirjailija Mihail Žvanetski ja *Sobesednik*-lehden toimittaja Dmitri Bykov tilittävät suhdettaan vulgaariin kielenkäyttöön. Žvanetski vertaa kiroilua yleiseen pimeyteen: “Kirosanoja käyttää pimeä sielu, jolla ei ole riittävästi sanoja, ihminen, jolle rakkaus ja makaaminen ovat sama asia”. Žvanetski pitää tärkeänä, että asiasta puhutaan, vaikkei uskokaan Venäjän kansan pääsevän eroon kiroilusta. Bykov katuu *Sobesednikin* vuoden 1995 aprillililittettä, jonka teemana (ja sisältönä) olivat kiro sanat. Bykov haluaisi ennemmin olla tunnettu runoilijana ja kirjailijana kuin osallisena skandaaleihin. *Izvestijan* oma kanta tuntuu ingressissä, jossa kielen “liikaantuminen” esiintyy lainausmerkeissä. Viesti on muutenkin, että sanoista tekoihin tässäkin asiassa Venäjällä tuskin päästään. (Kiroilusta myös: Karalis 2002; Poljakova 2002)

Literaturnaja gazeta kirjoittaa paljon äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta kouluissa. Kesällä 2001 julkaistuun koosteeseen (Poljakov 2001) sisältyy myös kolme lukijankirjettä aiheesta. Kirjeissä painotetaan kirjallisuuden lukemisen merkitystä kielen hallinnan kehittämässä. Lapset eivät halua lukea, heidän sanavarastonsa on heikko, tyylillisesti vulgaari, looginen esitys puutteellista. Jopa tytöt kiroilevat aktiivisesti. Kirjoittaja näkee taustalla perheiden hajoamisen ja sukupolvien erkaantumisen toisistaan, yhdistää kielenkäytön muuhun tapakulttuuriin. Kielen köyhtymisen takaa löydetään myös yleinen normien höltyminen. Kun moraali on horjuva, ei ole tarvetta ilmaista tunteita, ja kieli köyhtyy käytön puutteessa (Gorohova 2002; ks. myös Panova 2002).

Tverissä järjestettiin tänä vuonna kolmatta kertaa kaupunkilaisille kilpailu kiro sanojen välttämistä. Toukokuussa 2002 palkittiin kunniakirjoin neljä kaupungin asukasta, jotka olivat pitäneet kielenä puhtaana kiro sanoista. (Podlesova 2002) Uu-

tisessa korostettiin palkittujen muutakin hyvyttä “sosiaalisen tietotaidon” haltijoina.

Opettajien kehnoihin palkkoihin ja ammatin huu-noon vetovoimaan kiinnittää huomiota myös *Izvestija* lokakuussa 2001 (Gladilštšikova 2001; ks. myös Sedova 2002): parhaat opettajat eivät päädy peruskouluihin. Artikkelissa pohditaan myös eri tapoja hoitaa äidinkielenopetusta. Ensimmäinen tapa on perinteinen, keskittyminen oikeinkirjoitukseen ja pilkkusääntöihin. Toinen tuo kieliopin opiskelun rinnalle tyyliopin ja erilaisten tekstien referoinnin. Kolmas tapa olisi ainakin ylemmillä luokilla korvata kielioppi kokonaan retoriikalla ja muulla kielen käytöllä. Tarpeellista on joka tapauksessa tuoda opetus lähemmäs arkielämän tarpeita.

Izvestijan artikkelissa painotetaan myös Venäjän kielen neuvoston vastuuta. Jotta neuvosto ei jäisi kokonaan virtuaaliseksi, sen tulisi tarttua todellisiin tehtäviin: pyrkiä lisäämään äidinkielen tuntimäärää kouluissa, tehdä äidinkieli pakolliseksi osaksi kaikkea korkeakouluopiskelua ja ottaa kantaa nyt ajettavia yhtenäisiä päättökokeita vastaan. Testit eivät kirjoittajan ja haastateltujen mielestä voi korvata perinteistä ainekirjoitusta. Kirjoittajan mukaan ei kuitenkaan pidä lioitella kirjallisuuden merkitystä ja tehdä klassikoista epäjumalia. Luonnollinen kehitys on vienyt siihen, ettei Puškin merkitse tavalliselle lapselle enää mitään. Tietokone tekee syvällisen poh- timisen tarpeettomaksi. Kirjoittaja kannattaakin kouluun eräänlaisia tasokursseja: kaikkien ei tarvitse opetella kaikkea. Toinen mahdollinen auttava tekijä olisi “kirjallisuusmuoti”, “lukemismuoti”, jota voisivat edistää tiedotusvälineet pitämällä kirjallisuutta esillä (Ivanova-Gladilštšikova 2001).

Kotimaisen kirjallisuuden opetuksesta, sen tasosta ja ongelmista sekä kirjallisuuden kouluoppikirjoista on kirjoitettu viime aikoina runsaasti, erityisesti *Literaturnaja gazeta*ssa ja *Izvestijassa* (esim. Iznagnije slova 2002; Melnikova 2002; Strelkova 2001). Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen ongelmat liitetään yleiseen koulutuspolitiikan hajanaisuuteen. Uudistuksia on tehty osittaisina, ilman yhteisten suuntaviivojen pohtimista. Ne ovat olleet spontaaneja ja kritiikkittömiä, mikä on näkynyt erityisesti kirjallisuuden ja historian opetuksessa.

Literaturnaja gazeta (Pirogov 2001) kiinnittää-kin huomiota kasvatustieteiden ja erityisesti ainedi- daktiikan yleisen surkeaan tilaan. Koulujen kirjalli- suudenopetus kaipaisi tieteellistä pohjaa ja menetel- miä. Tällä hetkellä “koulujen kirjallisuudenopetuk- sen yleisin menetelmä on tunteellisarvottava”. Maan parhaiden yliopistojen tulisi kantaa vastuunsa kou- lujen aineenopettajien tieteellisestä tasosta ja “laka- ta pyytelemästä kouluilta anteeksi sitä, että se on tiedettä”.

Kirjallisuuden opetuksen tason kohottaminenkin on kuitenkin pohjimmiltaan Venäjän auttamista, kor- keinta henkisyttä. Kirjallisuuden kansalliset tehtä- vät painottuvat siis edelleen.

Oikeinkirjoitusuudistus

Oma, laajasti keskustelua synnyttänyt aiheensa on venäjän kielen oikeinkirjoituksen uudistaminen. Tie- deakatemian Venäjän kielen instituutin ortografian ja ortoepian osastossa on vuodesta 1991 työstetty uutta ohjeistoa (Svod pravil ruskoi ortofografii i punktuatsii), mutta asiantuntijat pyrkivät jatkuvasti haastatteluissa painottamaan, että mistään isosta reformista ei ole kyse.

Kielentutkijoiden tavoitteena on saada oikeinkir- joitussäännöt vastaamaan paremmin nykyistä kie- lenkäyttöä, selkeyttää ja yhtenäistää sääntöjä sekä poistaa niissä olleet tai niihin kielen muutoksen takia syntyneet epäloogisuudet. Yhtenä sivutuotteena olisi myös tekstinkäsittelyssä käytettävien oikolukuoh- jelmien parantaminen. Varsinaisia muutoksia totut- tuihin sääntöihin on tulossa hyvin vähän, ja ne kos- kevat asioita, joita juuri kukaan ei nykyisinkään hal- litse. Onkin väitetty myös niin, että esitetyt muu- tokset ovat liian vähäisiä, ja tarvetta olisi radikaalim- paankin (Sedova 2002).

Vilkas julkinen keskustelu oikeinkirjoitusuudis- tuksesta alkoi kesällä 2000. *Itogi*-lehti käytti loka- kuussa (Levontina 2000) runsaasti tilaa ortografia- hankkeen ja sen historiallisten edeltäjien esittelyyn, ja sävy oli selvästi yleisöä rauhoitteleva. Tarkoitus ei ole millään tavalla koskea itse kieleen (“ortografia ei ole kieli vaan ainoastaan sen pakkaus”). Toisaalta painotettiin, että sääntöjen selkeyttäminen vaikut-

taa myönteisesti kouluopetukseen ja antaa mahdollisuuden käyttää oppitunteja oikeinkirjoitusta huomattavasti tärkeämpiin asioihin: sanavalinnan, tyylin ja loogisen esitystavan harjoitteluun. Ortografian yksinkertaistaminen olisi siis kirjoittavan ja erityisesti kirjoittamaan opettelevan edun mukaista. *Ito*g liittyy oikeinkirjoituksen ajanmukaistamisen laajempaan yhteyteen, osaksi maan kulttuurista itsekkyydestä.

*Ito*g palaa aiheeseen heinäkuussa 2001 (Suhova 2001) kielilain esittelyn yhteydessä. Se korostaa jälleen uudistuksen yhteyttä toisaalta elävään kielenkäyttöön, toisaalta kouluopetukseen, ja painottaa riittävän pitkän siirtymäkauden tärkeyttä. Sivujuonteena lehti mainitsee myös kielen uudistuksen ”muodikkuuden”, ja esimerkkinä siitä hankkeen siirtyä kirjoittamaan tataarin kieltä latinalaisin aakkosin. Yhtenä kiivaan kielikeskustelun seurauksena se kertoo tosin myös duumassa tehdystä aloitteesta venäjän kielen uudistamisen kieltävän asetuksen hyväksymisestä.

Tatjana Voltskaja (Voltskaja 2000) esittelee *Literaturnaja gazetassa* aiempia yhteiskunnan muutoksen ja kielen muuttumisen yhteyksiä aina Pietari I:stä alkaen. Hän suhtautuu epäillen ja ivallisestikin oikeinkirjoitusehdotuksen sisältöön. Aiemmissakin oikeinkirjoituksen uudistuksissa perusteluna esitettyä kielen oppimisen helpottumista hän epäilee. Tuskinpa tapahtuu näkyvää vapautumista ”tuottamattomasta työstä” (viittaus 1918 uudistuksen perusteluihin Kansankomissaarien neuvoston päätöksessä).

Izvestija omisti oikeinkirjoitusuudistukselle kokonaisen sivun elokuussa 2001. Yleisartikkelin rinnalle samalle sivulle oli sijoitettu muutama pienempi, joista yksi käsitteli saksan oikeinkirjoitusuudistusta ja sen hidasta läpiviemistä, toinen sisälsi kielentutkija Aleksei Šmeljovin haastattelun otsikolla ”Sana ’Jumala’ on aina kirjoitettu isolla alkukirjaimella” (Gohman 2001).

Šmeljov painottaa haastattelussa, että kyseessä ei ole mikään uudistus, vaan muutamien selvennyksien ja korjausten tekeminen vuoden 1956 säännöissä huomiotta jääneisiin tai sen jälkeen muuttuneisiin seikkoihin. Šmeljovin mukaan iso oikeinkirjoitusuu-

distus olisikin kielteinen ja tarpeeton asia, mutta hän pitää tarpeellisenä esimerkiksi uskontoon liittyvien käsitteiden kirjoitusasun saamista nykyaikaa vastaavaan muotoon. Vuoden 1956 säännöt eivät hänen mukaansa olleet neuvostoajanakaan käytössä kaikkialla: ulkomailla ilmestyvä venäjänkielinen lehdistö ja samizdat sekä sensuroidut mutta kuitenkin suhteellisen vapaat Moskovan patriarkaatin julkaisut noudattivat vanhaa käytäntöä ja kirjoittivat Jumalan isolla kirjaimella.

Aleksandr Neverov (Neverov 2001) ottaa *Ito*g-lehdessä oikeinkirjoitusuudistukseen kielteisen kannan hieman eri lähtökohdista kuin muissa viime aikojen lehtijutuissa. Hän tukeutuu tosin myös mielipidetiedusteluun, jonka mukaan 65% kansasta vastustaa uudistusta. Neverovin mukaan yksinkertaistaminen ei ole hyvä asia, sillä kirjoitusasu ei saisi tulla liian lähelle arkikieltä. Oikeinkirjoituksen yksinkertaistaminen voi käydä kohtalokkaaksi kirjakielelle, sillä sen normien on pohjauduttava kaunokirjallisuuteen. Neverov on siis perinteisen, vankasti normittavan neuvostokielitieteen linjoilla.

Toisaalta monet ovat tervehtineet ilolla sitä, että uusissa säännöissä on huomattavasti entistä vähemmän poikkeuksia, ja että ne siten on helpompi omaksua (esim. Hutornoi 2002). Itse sääntöjä pidetään kuitenkin vaikeasti ja ”liian filologisesti” kirjoitetuina.

Kielitieteellisempi kannanotto oikeinkirjoitusuudistukseen löytyy *Filologičeskije nauki* -lehdessä, jossa on E.S. Skoblikovan arvostelu julkaistusta ohjeistosta (Skoblikova 2001; ks. myös Moldova 2001). Artikkelin kirjoittaja tunnustaa, että uudistus ei ole kovin suuri, ja pitää sen toteuttamista varsin kyseenalaisena. Suunnitelma on hänen mukaansa keskeneräinen, ja siitä on tiedotettu kielenkäytön ammattilaisille – opettajille, kustannustoimittajille ja kielentutkijoille – huonosti.

Skoblikova käy arviossaan yksityiskohtaisesti ja kriittisesti läpi uudet suositukset. Loppupäätelmiseensä hän painottaa, että uudistuksen tarkoituksenmukaisuus tulisi harkita vielä huolellisesti ja ottaen huomioon myös sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset näkökohdat. Hänen mukaansa on varsin kyseenalaista, ovatko nämä monet merkityksettömät ja hei-

kosti harkitut uudistukset niiden edellyttämien taloudellisten uhrausten ja niistä aiheutuvien sosiaaliskulttuuristen seurausten arvoisia.

Kesällä 2002 ohjeet päätettiin julkaista, vaikka niitä ei ollut vielä käsitelty Venäjän kielen neuvostossa. Tavoitteena oli saada oppilaitosten ja kansalaisten käyttöön nykykielen käyttöä vastaava käsikirja (Maksimova 2002). On myös julkaistu oikeinkirjoitussanakirja, joka noudattaa uusia suosituksia. Kohua ja hämmennystä on aiheuttanut ohjeiden julkistaminen ennen niiden virallista hyväksymistä. Presidentin puoliso Ljudmila Putina on myös osallistunut keskusteluun ja yllättäen tyrmännyt uudistuksen (Kantor 2002).

Suuri ja mahtava

Monet lehtiartikkelit puuttuvat kielen ja kansallisen idean yhteyksiin. “Eivätkö nykyiset uudissanat olekin mitä vakavin viesti siitä että isänmaamme asiat ovat huonolla tolalla? Kuulevatko vallanpitäjät sen? Haluavatko he sen kuulla?” (Reznik 2001). “Venäjän kieli on viimeinen valtti, joka suuresta ja mahtavasta Venäjästä on jäljellä. Valtti, josta voi tulla osa uutta valtiollista ideologiaa” (Arhangelski & Novoprudski 2001). *Izvestijakin* mainitsee tosin vaihtoehdon: kielestä voi myös tulla uuden nationalismin ja separatismien valttikortti, mihin viittaa myös erään artikkelin (Arhangelski & Novoprudski 2001) otsikon “sanelupoliitiikkaan” viittaava sanaleikki: “Diktantura” (*diktant* ‘sanelukirjoitus’ ja *diktatura* ‘diktatuuri’) ja alaotsikko “Venäjää pelastetaan kielen avulla”. Vuoden 2002 alussa käytiin jopa lyhyt keskustelu valtion edustajien oikeudesta käyttää kansainvälisissä yhteyksissä vieraita kieliä. Duuma päättyi kuitenkin terveeseen lopputulokseen: parempi antaa sivistynyt kuin ylen patrioottinen kuva venäläisistä (Vinogradov 2002).

Kielen ja imperiumin suhdetta pohditaan *Izvestijassa* helmikuun alussa 2001 (Treštšanskaja 2001). Kielelle tai näkyville kielen käyttäjille – poliitikoille, toimittajille ja opettajille – annetaan artikkelissa myös “psykoterapeutin” rooli: “kollektiivista käyttäyty-

mistä voidaan ohjailta lain ja voiman lisäksi myös kielellä”. Tässäkin artikkelissa pääsyytös kohdistuu anglismien “interventioon”. “Anglismit ovat kuin dollareita. Vieras valuutta rikkoo kansallisen raha- ja luottojärjestelmän ja siirtää kokonaisia talouselämän sektoreita varjotalouden puolelle.” Uhkakuvana nähdään myös vieraiden kielten käyttö tieteessä, sillä “yritys siirtää tieteellinen koulukunta venäjän kieleltä jollekin toiselle, kehittyneellekin, jarruttaa tieteen kehitystä ja siirtää kyseisen tieteellisen yhteisön kauas taaksepäin”.

Lukija I. Vereina (Vereina 2000) ilmaisee *Literaturnaja gazetassa* ilonsa lehden aiheista avata keskustelu venäjän kielen köyhtymisestä: “On aika huuata yli koko maan pelastusta venäjän kielelle”. Vereina tunnustaa, että poliitikkojen kurjalle kielenkäytölle ei voi mitään, mutta ihmettelee toimittajien lukuja kirjoitustaidottomuutta. Erityisesti häntä ovat ärsyttäneet televisio- ja radiotoimittajat, mutta itse *Literaturkakaan* ei selviä moitteita. Opetusministeri Filippov on uhannut äidinkielen pilaajia rangastuksin (Zukov 2002) – ja saanut kehotuksen aloittaa itsestään.

Kielen erityisroolia Venäjällä korostetaan siis useissa kannanotoissa. Venäjä Euroopan ja Asian, idän ja lännen, pohjoisen ja etelän yhdistäjänä on jotain aivan erityistä, ja venäläinen ainutlaatuinen ajattelu taas sidoksissa kieleen. Ranskan oppien mukaan on taisteltava amerikkalaisen kulttuurin ylivaltaa vastaan.

Kieli nähdään monissa kommentteissa jonain oikeasti “suurena ja mahtavana”, johon ei saa puuttua. Kieleen ei saa puuttua kielenhuoltaja, mutta ei myöskään yhteiskunnan muutos, eivät varsinkaan ulkoiset vaikutteet. Kielentutkijoita kiinnostava monimuotoisuus ja vaikutteiden vastaanottamiskyky ärsyttää ja pelottaa tavallisia kielenpuhujia. Kielenkäytön muuttuminen koetaan uhkaavaksi rappioksi, joka kertoo myös koko kulttuurin ja jopa valtiollisen mahdin pahoinvoinnista. Kielen muutoksen estäminen on kuitenkin mahdotonta, ja kiinnostavampaa olisikin selvittää muutoksen syitä ja seurauksia.

Lähteet

- Arhangelski, Aleksandr (2001a), Diktatura jazyka. – *Izvestija* 10.12.
- Arhangelski, Aleksandr (2001b), Naše vse. Pravitelstvo objavilo russki jazyk tselju i sredstvom. – *Izvestija* 22.6.
- Arhangelski, Aleksandr & Novoprudski, Semjon (2001), Diktantura. Rossiju budut spasat russkim jazykom. – *Izvestija* 13.2.
- Gladilštšikova, Natalja (2001), Jest takije pritjazatelnyje mestoimenija – “entot” i “evtot”. – *Izvestija* 5.10.
- Gohman, Mihail (2001), Slovo “Bog” vseгда pisali s bolšoi bukvy. – *Izvestija* 11.8.
- Golubev, Jevgeni (2002), Nužno li zaščiščit russki jazyk? – *Argumenty i fakty* 17.
- Gorhova, Tatjana (2002), Nrvy stanovjatsja mjag-tše, jazyk – prošče. – *Izvestija* 16.3.
- Grebelnikov, Igor (2000), Tšisto russki jazyk. – *Kommersant*. 29.12.
- Hutornoi, Maksim (2002), Budem pisat po-novomu. – *Argumenty i fakty* 9.
- Ivanova-Gladilštšikova, Natalja (2001), Istorija s literaturoi. Skandal vokrug školnyh utšebnikov prodolžajetsja. – *Izvestija* 26.9.
- Izgnanije slova. Obrašćenie k obščestvennosti Ros-sii (2002). – *Literaturnaja gazeta* 33.
- Kantor, Julija (2001a), Tšisto russki jazyk. Posmotrev telereklamu, zritel uspešno ovladevajat novorusskim slengom. – *Izvestija* 3.2.
- Kantor, Julija (2001b), Ne dominirovat, no lidirovat. Russki jazyk nahoditsja v zone osobogo vnimanija. – *Izvestija* 12.1.
- Kantor, Julija (2002), Vnatšale budet slovo. Rodnoi jazyk dolžen stat osnovoi natsionalnoi idei. – *Izvestija* 17.4.
- Karalis, Dmitri (2002), Nemnogo mata v holodnoi vode, ili “Ostorožno: nenormativnaja leksika!” – *Literaturnaja gazeta* 30.
- Komlev, Nikolai (1997): Ponimajem li my, na kakom jazyke govorim? – *Literaturnaja gazeta* 41.
- Kruglyi stol: Projekt zakona o russkom jazyke kak gosudarstvennom jazyke RF (2001) – *Mir ruskogo slova* 3, 27-43.
- Levontina, Irina (2000), Pravilnopolisanije. Russkuju orfografiju možno usoveršenstvovat, i nitšego strašnogo ot etogo ne proizoidjot. – *Itogi* 17.10.
- Maksimova, Ella (2002), Budem pisat, kak uže pišem. – *Izvestija* 14.6.
- Melnikova, Irina (2002), Standartno ploho. – *Itogi* 29.10.
- Moroz, Oleg (2000), Kakaja zaščita nužna velikomu i mogutšemu? – *Literaturnaja gazeta* 49.
- Neverov, Aleksandr (2001), Pišetsja, kak slyšitsja. – *Itogi* 25.9.
- Nikonov, Aleksandr & Feklistov, Juri (2000): Zaščitim russki jazyk ot russkih! – *Ogonjok* 27.11.
- Oganezova, Susanna (2001), “Ložit” ili “poklast”. Saratovskije tšinovniki stanut zanovo izuštät russki jazyk. – *Izvestija* 23.8.
- Panova, M.N. (2002), Etika retševogo obščšenija na gosudarstvennoi službe. – *Russkaja retš* 5, 31-39.
- Pirogov, Lev (2001), Ne nado rossypei! Školnoje literaturovedenije – eto nauka. – *Literaturnaja gazeta* 39.
- Podlesova, Irina (2002), Svarštšik Kozlov ne mate-ritsja. – *Izvestija* 23.5.
- Poljakov, Vladimir (2001), Obščšenatsionalnaja beda – uniženost utšitelja. – *Literaturnaja gazeta* 28.
- Poljakova, Kristina (2002), “Naši gazety botajut po fene”. – *Literaturnaja gazeta* 18-19.
- Ramenski, Jevgeni (2002), Slovo – plot byst. – *Literaturnaja gazeta* 39.
- Rastjot pokolenije bezgramotnyh (2001). – *Argumenty i fakty* 5.
- Reznik, Jakov (2001), Rodnaja retš ili novojaz? – *Literaturnaja gazeta* 22.
- Sedova, Julija (2002), Jazyk moi – put moi. – *Literaturnaja gazeta* 26.
- Šitikova, Elena (2001), Poslanie k... Razvoratšivajetsja borba za tšistotu russkogo jazyka. – *Izvestija* 16.5.
- Skoblikova E.S. (2001), O projekte novogo “Svoda pravil russkogo pravopolisanija. Orfografija. Punktuačsija”. – *Filologičeskie nauki* 5, 100-109.
- Sosnov, Arkadi (2002), Dajoš ekzamen na tšin? – *Literaturnaja gazeta* 37.
- Strelkova, Irina (2001), Utšebnik literatury kak obščšenatsionalnaja katastrofa? – *Literaturnaja gazeta* 24-25.
- Stupišin, Vladimir (2000), New sladostnyi stil? Na kakom jazyke my govorim i pišem. – *Literaturnaja gazeta* 48.
- Suhova, Svetlana (2001), Jazyk v zakone. – *Itogi* 3.7.
- Treštšanskaja, Marija (2001), S narodom nado govorit ponjatno. – *Izvestija* 1.2.
- Vereina I. (2000), Kak kolleg kollegu... – *Literaturnaja gazeta* 40.
- Vinogradov, Mihail (2002), Duma snjala jazykovoi barer. – *Izvestija* 7.2.
- Voltskaja, Tatjana (2000), Grammatik dolžen byt dobrodušnym... – *Literaturnaja gazeta* 50-51.
- Žukov, Boris (2002), Pravo pisanija. – *Ježenedelnyi žurnal* 30.4.
- Žukov, Boris (2000), Živoi jazyk mjortvoi deržavy. – *Itogi* 31.10.